

PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ (součást školního preventivního programu)

Prohlášení:

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. Na naší škole šikanu netrpíme. Je to surové, zbabělé a nečestné chování, které posuzujeme z morálního hlediska přísněji než například krádež. Když se o nějakém případě dozvíme, použijeme proti pachatelům nejtvrďší sankce. Zvláště nejmenší děti důsledně chráníme.

Charakteristika šikanování:

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat také prostřednictvím elektronické komunikace jako tzv. kyberšikana, která zahrnuje útoky pomocí e-mailů, SMS zpráv, vyvěšováním urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní či jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá v její závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka i v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

Projevy šikanování:

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany patří

- verbální šikana, přímá a nepřímá - psychická šikana (součástí je i kyberšikana)
- fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti)
- smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.)

Mapa vnějších projevů šikanování

Druhy šikanování / Příklady projevů

1. Fyzické aktivní přímé	útočníci oběť bijí, kopou, fackují ...
2. Fyzické aktivní nepřímé	kápo pošle nohsledy, aby oběť zbilil; oběti jsou ničeny věci
3. Fyzické pasivní přímé	fyzické bránění oběti, aby si sedla, vstala apod.
4. Fyzické pasivní nepřímé	agresor drží kliku a nepustí oběť ze třídy, na záchod atp.
5. Verbální aktivní přímé	nadávání, urážení, zesměšňování ...
6. Verbální aktivní nepřímé	šíření pomluv a symbolická agrese vyjádřená kresbami, rýmovačkami
7. Verbální pasivní přímé	nemluvení s obětí, neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
8. Verbální pasivní nepřímé	spolužáci se nezastanou oběti při nespravedlivém obvinění z něčeho, co udělali její trýznitelé

Přímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet
- kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, pronášené panovačným tónem
- skutečnost, že se žák takovým příkazům podřizuje
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout

Nepřímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády
- při týmových sportech bývá jedinec volen do družstva mezi posledními
- při přestávkách vyhledává blízkost učitelů
- jestliže má promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený
- působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči
- stává se uzavřeným
- jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje
- jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené
- zašpiněný nebo poškozený oděv
- stále postrádá nějaké své věci
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy
- mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy
- začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole
- odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit

Pozn.:

Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpůsobovací konflikty nejsou vzácností!

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných signálů šikanování:

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi
- dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem
- nechut' jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo); dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno i pozorovat strach
- ztráta chuti k jídlu
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem
- dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu)
- usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. „Nechte mě!“
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se
- dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad
- zmínky o možné sebevraždě
- odmítá se svěřit s tím, co je trápí
- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze
- dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí
- dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje zlobu i vůči rodičům
- dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma
- své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- dítě se vyhýbá docházce do školy
- dítě se zdržuje doma více než mělo ve zvyku

Stadia šikanování:

1. stadium – zrod ostrakismu

(identifikace a vyčlenění okrajových členů skupiny)

Jde o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádaají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. stadium – přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

(rozptýlený negativní proces ubližování slabším ve skupině pokračuje)

V zátěžových či krizových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako ventil, spolužáci se na nich odreagovávají, vylepšují si na nich náladu. Manipulace přitvrzuje a objevuje se zpočátku drobná fyzická agrese, někteří jedinci své agresivní chování začínají opakovat, a pokud ve skupině nepřeváží negativní postoje k ubližování, tak násilí v nějaké podobě ve skupině zakoření.

3. stádium (klíčový moment) – vytvoření jádra agresorů

(šikana se začíná šířit a programově směřuje k ovládnutí skupiny)

Pokud se v této fázi nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a počáteční fyzické agresi jednotlivců, vytvoří se skupina agresorů (úderné jádro), kteří začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti, kterými jsou téměř vždy ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování, tedy ti žáci, kteří jsou v hierarchii nejnižší, ti „slabí“. Skupina je v hrubých rysech rozdělena a jednotlivé role obsazeny.

4. stádium – většina přijímá normy agresorů

(šikanování vyřazuje imunitní systém skupiny a ujímá se vlády)

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se nepsaným zákonem. Neformální tlak ke konformitě získává novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Skupina projde proměnou a u jejích členů se vytvoří alternativní identita poplatná normám vůdců, i mírní a ukáznění žáci se začnou chovat hrubě – aktivně se účastní týrání a prožívají přitom uspokojení.

5. stádium – totalita, dokonalá šikana

(šikana vítězí, někdy dokonce prorůstá s oficiální školní strukturou)

Násilí jako normu přijímají všichni členové skupiny, která se rozdělí na otrokáře a otroky – jedni mají všechna práva, ti druzí žádná. Agresoři ztrácejí poslední zbytky zábran, alternativní identita vytěsňuje zbytky lidskosti, není zde místo pro soucit, zcela chybí pocit viny, nezřídkem se objevuje brutální násilí, lynčování. U nejvyššího stupně dokonalosti šikany se vůdce agresorů stává oficiálním zástupcem skupiny, dospělí ho podporují.

Prevenční šikanování ve škole chápeme jako vybudování mechanismů ucelené ochrany dětí a dospívajících před týráním spolužáků, rozumíme jí nejen předcházení šikanování ale i řešení šikany ve všech jejích stádiích.

ŘEŠENÍ ŠIKANY

Kvalifikované řešení šikany vyžaduje nejprve posoudit šikanu ze tří praktických pohledů, tzn. jako

- nemocné chování
- závislost
- poruchu vztahů ve skupině

a jednak musíme znát základní a neobvyklé typy šikany.

Základní formy šikany jsou určeny typem její vnější podoby, tj.

- druhem agrese a prostředků týrání (fyzická, psychická, smíšená, kyberšikana)
- věkem žáků a typem školy (předškoláci, 1.stupeň ZŠ, 2.st.ZŠ, středoškoláci, vysokoškoláci)
- genderovým hlediskem (chlapecká, dívčí, homofobní, chlapců vůči děvčatům nebo naopak)
- způsobem řízení školy (liberální řízení, demokratické vedení, hierarchicko-autoritativní systém)
- šikana mezi aktéry se speciálními vzdělávacími potřebami (neslyšící, nevidomí, tělesně postižení, mentálně retardovaní)

Neobvyklé formy šikany jsou šikany svým způsobem šokující až paralyzující, patří sem

- šikany ohrožující život oběti nebo útočící na integritu pedagoga (např. brutální šikany, školní lynčování, sexuální násilí a ponižování)
- šikany se změnou v základním schématu, tj. případy s určitou zvláštností u přímých nebo nepřímých účastníků šikany, která komplikuje vyšetřování a řešení (rasově motivovaná šikana

nebo šikana umocněná drogou, sexuální šikana, „dobrovolné otročení“ - manipulace např. prostřednictvím peněz; dále např. případy kdy rodičem agresora je vlivná osobnost nebo kolega pedagog; šikanování při zvláštní organizaci výuky, tzn. ve vyučovacích skupinách; nebo šikana probíhající z větší části mimo školu)

KONKRÉTNÍ POSTUP PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY

spočívá v následujících krocích

A. ODKRYTÍ ŠIKANY (zodp. pedagogové)

(např. důvěrné informace od žáků/rodičů, využití anonymního dotazníku nebo technik typu „Hádej, kdo“ zaměřených na šikanu, popř. jiných sociometrických metod)

B. DIAGNÓZA ŠIKANY (zodp. VP, ŠMP)

zahrnuje:

1. Vyhodnocení situace a posouzení, zda se jedná o šikanu či nikoliv

(diferenciální diagnostika)

Při vyhodnocování projevů násilí vždy posuzujeme přítomnost následujících znaků

- záměrnost
- opakování
- samoúčelnost agrese
- nepoměr sil

Je nutno zejména rozlišit šikanování od škádlení a oddělit šikanování od jiných typů násilí mezi žáky (např. jednorázový konflikt, rvačka apod.).

2. Získání co největšího množství informací a probíhající šikaně

(vnitřní diagnostika)

Vnitřní diagnostika šikanování znamená posouzení šikany ze tří praktických pohledů (tzn. jako nemocné chování, závislost a porucha vztahů ve skupině) a určení formy šikany (základní či neobvyklá), za účelem určení základního směru a způsobu nápravy a nastavení hranic, kdy může šikanu řešit škola sama a kdy musí spolupracovat s odborníky specialisty ze školních servisních zařízení (PPP, SVP atd.) a odborníky ze státních a nestátních institucí (OSPOD, policie apod.).

Výsledkem vnitřní diagnostiky je tzv. základní mapa šikany, na které spolupracuje výchovný poradce a školní metodik prevence, popř. kterýkoli další pedagog, jenž absolvoval speciální výchovný kurz proti šikanování. Pro doplnění a zpřesnění vnitřní mapy šikany posoudíme také sílu a typ zakrývacích mechanismů, načrtneme příčiny a podmínky - spouštěcí mechanismy šikanování a odhadneme dopad šikanování na oběť.

Význam základní mapy šikany

- potvrzení šikany
- stanovení její závažnosti
- rozlišení počátečních (1.,2. a 3.) nebo pokročilých (4.,5.) stadií šikany; dle možností stanovení konkrétního stadia vnitřního vývoje šikanování
- v případě, že se jedná o psychickou šikanu, zaregistrování jejích zvláštností
- posouzení vzájemných vazeb mezi agresory a oběťmi; v případě přítomnosti závislosti určení její intenzity

Podle výsledků vnitřní diagnózy vedeme vyšetřování a později i způsoby a metody nápravy. Organizovaná stadia šikanování se hůře vyšetřují, počáteční šikany řeší odborníci prvního kontaktu (ŠMP, VP), pokročilejší stadia patří do rukou specialistů. Přítomnost psychické šikany nás vede k opatrnosti při diagnostice a k respektování jejích komplikací při léčbě.

C. NÁPRAVA ŠIKANY

Spočívá ve vyhodnocení diagnózy a stanovení scénáře řešení (nápravy, léčby):

Postup:

1. Určíme stadia šikany

Rozlišíme počáteční (1.,2. a 3.) a pokročilé (4.,5.) stadium šikanování.

2. Určíme formu šikany

tzn.

Rozhodneme, zda se jedná o běžnou nebo komplikovanou šikanu (do komplikované šikany řadíme především neobvyklé formy šikany, dále sem zahrneme formy šikany, se kterými nemáme zkušenosti a šikany s rozvinutým zakrývacím a protiúzdavným systémem); zároveň posoudíme také

- sílu zakrývacího mechanismu šikany
- závislostní vztah mezi oběťmi a agresory
- dopady šikany na oběť (např. známky úzkostné poruchy)

podle toho rozlišíme

a) situace, které zvládne škola sama

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, tj. rámcový třídní program

b) situace, kdy potřebuje škola pomoc zvenku

3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
4. První pomoc (krizový scénář) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
5. První pomoc (krizový scénář) pro komplikovanou počáteční šikanu, patří sem např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování.
6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou; základní intervenční program (u organizovaných šikan, od třetího stadia vždy v kombinaci s první pomocí)

KRIZOVÝ PLÁN ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ

SCÉNÁŘ PRO ŘEŠENÍ POČÁTEČNÍ ŠIKANY

(jde o nejčastější, nejvíce se vyskytující, obvyklé šikany resp. „klubající se“ šikany, které však tvoří podhoubí pokročilých a neobvyklých šikan)

Schéma:

1. **Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany** (zodp. ŠMP, VP)
2. **Rozhovor s informátory a oběťmi** (zodp. TU, VP)
3. **Nalezení vhodných svědků** (zodp. TU, VP)
4. **Individuální rozhovory se svědky** (zodp. TU, VP)
5. **Ochrana oběti** (zodp. TU, všichni vyučující, ped. dozor)
6. **Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru** (zodp. ŠMP, VP, TU)
 - a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
 - b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
7. **Realizace vhodné metody** (zodp. ŠMP, VP, TU)
 - a) Metoda usmíření
 - b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise)

- 8. Třídní hodina** (zodp. TU, ŘŠ)
a) Efekt metody usmíření
b) Oznámení potrestání agresorů
- 9. Rozhovor s rodiči oběti** (zodp. TU)
- 10. Třídní schůzka** (zodp. TU)
- 11. Práce s celou třídou** (zodp. TU)
(viz rámcový třídní program pro řešení šikánování)

Nastupuje po vyřešení šikany a potrestání viníků, protože nebezpečí šikany je trvalý problém. Nejlepší prevence je systematicky a trvale budovat kamarádské a bezpečné vztahy v celé třídě, průběžně se zabývat vztahy uvnitř třídních kolektivů. Na prevenci by se měli podílet všichni pedagogičtí pracovníci a podle možností je vhodné využívat ke zlepšování vztahů ve třídě také spolupráce s profesionály ze servisních zařízení (SVP, PPP apod.) a využívat osvětové nabídky (přednášky, besedy, programy či projekty) i jiných angažovaných organizací. Vhodnými metodami jsou dále např.

- vytváření charty třídy k zásadám chování žáků ve škole a hlavně mezi sebou navzájem
- pedagogická komunita;
tj. třídní pospolitost, která je partnerem třídního učitele, její pravidelné setkávání, nácvik komunikace, aplikace zážitkových metod a her zaměřených na zlepšování osobních vztahů mezi žáky apod.
- víkendové rekreačně zážitkové pobyty dětí, rodičů i pedagogů, k upevňování vztahů důvěry a sounáležitosti

Na úrovni jednotlivců je vhodné individuální sledování hlavních účastníků, obětí i agresorů a to i potenciálních, nebo pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky.

SCÉNÁŘ PRO POKROČILOU ŠIKANU

Scénář je určen pro pokročilé a nestandardní šikany, např. u výbuchu skupinového násilí vůči oběti, školního „lynčování“. Má charakter krizového scénáře, protože v tomto případě nelze čekat na odborníka – specialistu (oběti mohou být ohroženy na zdraví nebo dokonce na životě) a později už může být nemožné případ vyšetřit.

KRIZOVÝ PLÁN PRO VÝBUCH SKUPINOVÉHO NÁSILÍ

Schéma:

- A. První (alarmující) kroky pomoci
zodp. každý pracovník školy, který se jako první dostane do kontaktu s výbuchem násilí, např. osoba vykonávající pedagogický dozor
- 1. Zvládnutí vlastního šoku (a pokud možno bleskový vhled do situace - odhad závažnosti a formy šikany)**
 - 2. Zastavení skupinového násilí a poskytnutí nejnutnější pomoci (záchrana oběti)**
- B. Příprava podmínek pro vyšetřování
pedagogický pracovník, který jev zachytí, následně okamžitě zaangažuje do řešení nejbližší pedagogické pracovníky s úkolem - informovat vedení školy
- dohlédnout na skupinu případně ji rozdělit
- poskytnout úplnou pomoc oběti
- 3. Zalarmování nejbližších pedagogů a informování vedení školy**
 - 4. Zabránění domluvě na křivé výpovědi**
 - 5. Pokračující pomoc oběti (v případě vážnějšího zranění žáka zavoláme záchranku)**
zodp. vedení školy nebo zastupující pověřený pracovník

6. **Oznámení na policii;**
vedle toho navázání kontaktu se specialistou na šikanování a informování rodičů
zodp. vedení školy nebo zastupující pověřený pracovník

C. Vyšetřování

zodp. výchovný poradce;

mimořádně důležité je zabránit domluvě pachatelů a nainscenování křivé skupinové výpovědi, proto musí být vyšetřování zahájeno bezprostředně po dokončení nezbytných organizačně záchranných opatření, rychlost vyšetřování je klíčem k úspěšnosti; důležité je najít nejslabší článek a dokončit vyšetřování téhož dne, kdy k provalení šikany došlo

7. **Rozhovor s obětí a informátory**

8. **Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků**

9. **Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky**

10. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory**

D. Léčba, náprava

zodp. TU ve spolupráci s VP, ŠMP a odborníky z venku (PPP, SPC, sociálními kurátory, dětskými psychiatry atd.)

11. **Metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny (zodp. vedení školy)**

U pokročilých stadií je léčba a náprava vždy obtížná, původní skupinu je často nutno rozbít a jádro agresorů ze skupiny vyloučit, vytvořit nové konstelace skupin. Adekvátní je použití vnějšího nátlaku, kterým sice lze šikanu zastavit, avšak jejímu případnému opakování zabránit nedokáže. Pokročilé a neobvyklé formy šikany řeší škola vždy ve spolupráci s odborníky z venku, zejm. z PPP a SCP.

POVINNOSTI PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ

- a) jestliže šikana nabyla takového rozsahu a takové podoby, že je možné ji kvalifikovat jako přestupek, nebo že případně byla naplněna skutková podstata trestného činu, je vhodné obrátit se na policii, a to i v případě podezření
- b) pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, např.
- omezování osobní svobody
 - vydírání
 - vzbuzení důvodné obavy
 - loupeže
 - ublížení na zdraví
 - násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci
 - poškozování cizí věci
 - znásilnění či pohlavního zneužívání
- atd.
má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení, a tedy vyrozumět Policii ČR
- c) při podezření má škola povinnost nahlásit tuto skutečnost orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)
- d) v případě, že rodiče odmítají spolupracovat se školou a opakovaně se odmítají zúčastňovat výchovných komisí, je škola povinna vyrozumět OSPOD

VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ

Pro potrestání agresorů se používají následná výchovná opatření

- napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy
- snížení známky z chování
- převedení do jiné třídy

V mimořádných případech se užijí i další opatření

- ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu

- ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu

Vedle pomoci oběti je třeba pracovat s celým třídním kolektivem (vypořádat se s traumaty těch, kteří přihlíželi a nezasáhli) i s agresory (jejich chování, motivy, rodinné prostředí) a v případě potřeby jim zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

Paskov, září 2012

zpracoval Mgr. Cyril Vráblík, ŠMP